

Spotkanie dyrektorów

(komunikat)

28 października 2003 roku w siedzibie Sekcji w Gdańsku odbyło się spotkanie dyrektorów - członków NSZZ „Solidarność”.

Wzięli w nim udział między innymi dyrektorzy lub ich zastępcy ze szkół: Szkoły Podstawowej nr 15, nr 21, nr 50, nr 65, nr 69, Zakładu Kształcenia Podstawowego i Gimnazjalnego nr 13, nr 29, nr 30, nr 33, Gimnazjum nr 20, Zespołu Szkół Zawodowych nr 7, Zespołu Szkół „Conradinum”, Zespołu Szkół Łączności, Państwowej Szkoły Budownictwa, Domu Dziecka - z Gdańska, Gdyńskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Szkoły Podstawowej nr 6, Zespołu Szkół nr 1, nr 3, nr 7, nr 10, Zespołu Szkół Handlowo-Gastronomicznych - z Gdyni, Liceum Ogólnokształcącego nr 3, Centrum Kształcenia Ustawicznego – z Sopotu, Szkoły Podstawowej nr 10, Gimnazjum nr 2, nr 3, Zespołu Szkół Ekonomicznych, Zespołu Szkół Technicznych i Transportowych – z Tczewa, Zespołu Szkół Ogrodniczych i Ogólnokształcących w Pruszczu Gd., Gimnazjum w Przywidzu, Zespołu Szkół Publicznych nr 1, Państwowej Szkoły Muzycznej I st. – z Kościerzyny, Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Rzucewie k. Pucka, Szkoły Podstawowej w Strzelnie k. Pucka, Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych, Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego - z Pucka, Szkoły Podstawowej, Gimnazjum - z Mostów k. Kosakowa.

W spotkaniu ze strony Sekcji udział brali: Wojciech Książek (prowadzący zebranie), Krystyna Bojahr, Bożena Brauer, Barbara Kamińska, Barbara Markiewicz, Gabriela Martyńska, Kazimierz Stoltmann – członkowie Prezydium, Gerard Dawidowski, Piotr Gierszewski, Alicja Olszewska – członkowie Rady, Anna Ożóg-Lewińska – Komisja Rewizyjna.

Podczas spotkania:

1. **Krzysztof Dośła** – przewodniczący Zarządu Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność” poinformował o bieżących problemach związku, w tym o złej sytuacji regionu pomorskiego, który znajduje się na 4 miejscu w Polsce pod względem największego bezrobocia,
 2. **Bożena Brauer** – członek Prezydium Sekcji przedstawiła informację o realizacji ustaleń z poprzedniego zebrania z 8 października 2002 roku,
 3. **Stefan Kubowicz** – przewodniczący Sekcji Krajowej oraz **Krystyna Bojahr** – wiceprzewodnicząca sekcji Regionalnej, członek krajowego zespołu negocjacyjnego przedstawili **stan prac nad projektem zmian w Karcie Nauczyciela**,
 4. **Elżbieta Szwoch** – przewodnicząca **Komisji Dyscyplinarnej** przy Wojewodzie Pomorskim w nowej kadencji przedstawiła informację o pracy Komisji (*szczegółowy materiał w załączeniu*),
 5. **Alina Strzałkowska** – konsultant Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku omówiła obecne zasady realizacji zajęć z „**Wychowanie do życia w rodzinie**” zaś Renata Mistrz – także konsultant z CEN, sposoby rozwiązywania problemów z **realizacją zajęć z edukacji regionalnej** (*szczegółowy materiał obu Pań - w załączeniu*),
 6. **Barbara Kamińska** – członek Prezydium Sekcji przedstawiła ofertę szkoleń, w tym możliwość korzystania ze szkoleń **Spółecznych Inspektorów Pracy**, jakie organizuje Zarząd Regionu Gdańskiego NSZZ „S” (stosunkowo tanie: 270 zł za szkolenie podstawowe i dodatkowe – systematyczne spotkania w celu aktualizacji wiedzy prawnej w tym obszarze). Szczegóły może przekazać członek Prezydium ZR – **Stefan Gawroński: 0 -502-172-280**).
7. Uczestnicy zebrania:
- a. Przyjęli treść listu do MENiS w sprawie trudności z przygotowaniem uczniów do „**Nowej Matury**” od 2005 roku na **poziomie rozszerzonym** – przy obecnej ilości godzin na przedmioty do wyboru na maturze (*stanowisko w załączeniu*).
 - b. Apelowali o pilne wdrożenie **rozporządzenia o standardach zatrudnieniowych** (a nie próby skreślenia niewygodnego art. 30 ust. 9 Karty Nauczyciela), także w zakresie określania progów na obowiązkowe zatrudnienia psychologów (szczególnie w gimnazjach - trudna faza rozwojowa uczniów).

- c. Powtórzyli zastrzeżenie, że dalej brak jest informacji o **szkoleniach egzaminatorów** do przeprowadzania zewnętrznych egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe, które po raz pierwszy mają być zorganizowane już wiosną 2004 roku.
- d. Popierali ideę **zatrudniania doradców zawodowych**. Narzekano jednak na brak informacji o szkoleniach w tym zakresie.
- e. Postulowali wprowadzenie stanowiska **administratora sieci komputerowej** (przewodnicząca „S” oświatowej z Gdyni – **Gabriela Martyńska** zobowiązała się do *podjęcia tego tematu przy zmianach układu zbiorowego*).
- f. W **sprawach awansu zawodowego** - popierali stanowisko Sekcji, aby spotkanie z komisją kwalifikacyjną - nauczyciela ubiegającego się o stopień nauczyciela dyplomowanego - nie było obligatoryjne oraz aby praca komisji awansowych – a więc i udział dyrektorów – nie odbywała się jedynie od 16 lipca praktycznie do 31 sierpnia danego roku. Utrudni to organizację wypoczynku letniego i właściwe przygotowanie nowego roku szkolnego.
- g. Podjęli temat **tworzenia klas uzawodowionych** już w gimnazjach – aby tam realizować obowiązek nauki do 18 roku życia. Zwracano też uwagę na problem uczniów sprawiających poważne problemy wychowawcze w gimnazjach, którzy powinni przebywać w szkołach z internatami o specjalnych programach profilaktyczno-wychowawczych.
- h. Zwracali uwagę na znaczące odejście od reformy w przypadku **liceów profilowanych** (w miejsce 3 prozawodowych: techniczno-technologicznych, rolniczo-środowiskowych, społeczno-usługowych oraz akademickiego i kulturowo-artystycznego wprowadzono 15 z programu liceów technicznych, co staje się mało czytelne dla absolwentów gimnazjów – jak np. profil mechatroniczny). Sygnalizowano też narastającą liczbę absolwentów techników, którzy nie mają żadnych związków z wyuczonym zawodem.
- i. Postulowali pomoc w realizacji **ścieżek międzyprzedmiotowych**, co powinno integrować całe grona pedagogiczne.
- j. Negatywnie oceniali nakazowy tryb **zwalniania osób z administracji i obsługi szkół** w Gdańsku (1 etat na daną szkołę). Proponowano, aby „S” domagała się bardziej elastycznego trybu szukania ewentualnych oszczędności, który też uwzględni kalendarz pracy szkoły (inny od roku budżetowego).
- k. Przekazali podziękowania Sekcji za portret ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego, jaki подарowano Gimnazjum nr 3 z Tczewa (noszącej imię b. Prymasa Polski)

Poza tym zebrani zostali także poinformowani o:

- * Utworzeniu **funduszu stypendialnego NSZZ „Solidarność”**,
- * projekcie konkursu: *„Samorząd przyjazny oświacie”*,
- * sprawach **emerytowanych pracowników oświaty**. Przedstawiono konkretny wykaz środków, jakie w 2003 roku otrzymały samorządy na nauczycieli pobierających emerytury z tzw. „N”-ki (średnio po ok. 632 zł).

Przypomniano o zasadach uzyskania **tytułu profesora oświaty** - zgodnie z art. 9i, art. 31 Karty Nauczyciela oraz przejściowych: art. 8 z 2001 roku i art. 10 z 2003 roku. W myśl tych zapisów tytuł profesora oświaty będzie można uzyskać po 7 latach od uzyskania stopnia nauczyciela dyplomowanego (a od 2010 roku po 10 latach), co wiąże się z jednorazowym ekwiwalentem równoważnym sześciomiesięcznej płacy zasadniczej. Zebrani wyrazili swoją dezaprobatę wobec przesunięcia z 5 na 7 lat pierwszego okresu przyznawania tego tytułu.

Uczestnicy spotkania mieli możliwość zakupu najnowszej wersji Ustawy o systemie oświaty, Kodeksu pracy i innych publikacji.

Dyrektorzy zostali zaproszeni do prac w poszczególnych zespołach problemowych działających przy naszej Sekcji (ich wykaz – włącznie z terminami spotkań - znajduje się na stronie internetowej), do zaopiniowania projektu programu edukacyjnego Sekcji i przekazywania na bieżąco różnych uwag organizacyjno-prawnych – w tym do obecnych propozycji zmian w Karcie Nauczyciela.

Wojciech Książek

(Przewodniczący Sekcji)

Załączniki

- znajdują się na stronie internetowej Sekcji: www.solidarnosc.gda.pl/oswiata.htm

1. *Pismo Sekcji do MENiS ws. problemów z przygotowaniem „Nowej Matury”*,
2. *Komunikat Sekcji ws. środków na socjalny fundusz emerytalny*,
3. *Elżbieta Szwoch – wybrane informacje o działalności Komisji Dyscyplinarnych*,
4. *Alina Strzałkowska - Informacja o realizacji zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie”*,
5. *Renata Mistarz – Informacja o zasadach realizacji ścieżki „Edukacja regionalna”*,

Załącznik nr 1

Gdańsk, 28, 10, 2003 rok

**Pani
dr Krystyna Łybacka –
Minister Edukacji Narodowej i Sportu**

Szanowna Pani Minister!

Sekcja Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” Regionu Gdańskiego zwraca się z pytaniem, czy Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu – w porozumieniu z Centralną Komisją Egzaminacyjną – **planuje w najbliższym czasie zmiany w rozporządzeniu o ramowych planach nauczania, które umożliwią szkołom zapewnienie odpowiedniej ilości godzin na dobre przygotowanie uczniów do egzaminu w ramach „Nowej Matury” – na poziomie rozszerzonym tak w liceach profilowanych w 2005 roku oraz w technikach począwszy od 2006 roku?**

Informujemy, że od czasu opublikowania standardów wymagań egzaminacyjnych problem ten zgłasza środowisko nauczycieli i dyrektorów szkół ponadgimnazjalnych.

W przeciwnym razie uważamy, że należy zwrócić się, aby dyrekcje szkół – w porozumieniu z organami prowadzącymi i nadzorującymi zatwierdzającymi projekty organizacyjne szkół - godziny będące do ich dyspozycji oraz przekazywane na inne zajęcia dodatkowe - przeznaczali w pierwszej kolejności na realizację materiału dającego uczniom szansę zdawania egzaminów w zakresie rozszerzonym (np. na zajęcia typu fakultatywnego). Brak takich rozwiązań może doprowadzić do złego startu tak ważnego programu „Nowej Matury”, niezawinione problemy nauczycieli uczących przedmiotów wybieranych na maturze, nierówność szans dla uczniów różnych szkół ponadgimnazjalnych.

Z poważaniem:

Wojciech Książek
(Przewodniczący Sekcji)

Do wiadomości:

- Sekcja Krajowa Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność”,
- Centralna Komisja Egzaminacyjna,
- Pomorskie Kuratorium Oświaty,

Zanizone świadczenia nauczycieli-emerytów

Komunikat prasowy

Informujemy, że Rada Sekcji Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” Regionu Gdańskiego wysłała pismo do minister Krystyny Łybackiej, w którym zwraca się o podjęcie interwencji w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych w sprawie naliczenia i przekazania dodatkowych środków - jeszcze w 2003 roku - na **fundusz socjalny dla emerytowanych nauczycieli**. Zgodnie z art. 53 Karty Nauczyciela corocznie jest to odpis 5% dla osób pobierających emerytury nauczycielskie.

W piśmie czytamy m. in.: *„Wyrażamy swój sprzeciw, iż do 30 września br. został on przekazany średnio tylko w wysokości 632 zł (w tych dniach Urząd Wojewódzki przekazał ostatnią transzę dotacji dla 140 organów prowadzących w woj. pomorskim: na 14.960 nauczycieli-emerytów przekazano łącznie 9.461.904 zł). Jest to kwota o kilkadziesiąt zł na osobę niższa niż w roku ubiegłym.*

Zwracamy się także o podjęcie interwencji w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych, aby jego oddziały corocznie informowały organy prowadzące szkoły i placówki, o faktycznej ilości emerytów pobierających emerytury z tzw. „N”-ki. W woj. pomorskim ok. 300 osób zrezygnowało lub zawiesiło ten rodzaj emerytury, o czym nie ma żadnej informacji”.

Jednocześnie Sekcja zwróciła się do swoich struktur, aby:

- sprawowały nadzór nad prawidłowym wykorzystaniem tych środków,
- docierały z informacją o możliwości korzystania z świadczeń socjalnych do wszystkich emerytowanych pracowników oświaty na danym terenie - także ze zlikwidowanych placówek lub osób, które zmieniły miejsce zamieszkania (przysługuje im prawo do korzystania ze świadczeń - trzeba się zgłosić do samorządu lub związku zawodowego w swym nowym miejscu stałego pobytu),
- zaapelowały do dyrekcji szkół, grom pedagogicznych, o stałą pamięć i przekazywanie bieżących informacji w tym zakresie do swoich byłych pracowników.

Do tej pory np. miasto Gdańsk na 2887 nauczycieli-emerytów otrzymało 2.068.842 zł, Gdynia na 1405 nauczycieli - 1.048.019 zł, Słupsk na 586 emerytów - 438.941 zł, miasto Kościerzyna na 106 nauczycieli - 82.223 zł, gmina Krokowa na 31 nauczycieli - 19.607 zł, miasto, miasto Tczew na 277 emerytów - 208.351 zł, miasto Wejherowo na 234 nauczycieli - 172.034 zł, osobno także starostwa na emerytów - byłych nauczycieli z podległych im placówek: np. powiat kartuski na 73 nauczycieli - 51.863 zł, powiat pucki na 58 nauczycieli - 48.701 zł, powiat malborski na 126 nauczycieli - 91.710 zł, zaś samorząd województwa na 218 emerytów - 137.881zł (*pełnym wykazem dysponuje Pomorskie Kuratorium Oświaty, a także Sekcja i jej struktury - tel. kom. 0-502-172-279*).

Wojciech Książek
(Przewodniczący Sekcji)

Załącznik nr 3

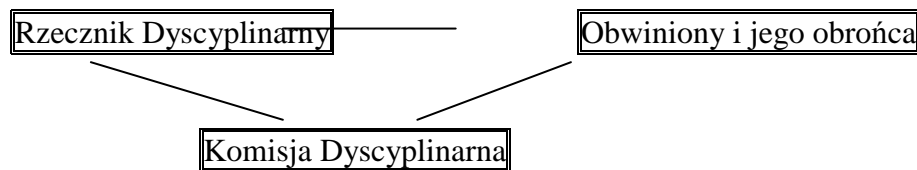
***Elżbieta Szwoch – Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 5 w Gdańsku
Przewodnicząca Komisji Dyscyplinarnej przy Województwie Gdańskim***

Podstawy prawne odpowiedzialności zawodowej nauczycieli :

- Odpowiedzialność porządkowa (zgodnie z Kodeksem Pracy) – podlegają jej wszyscy nauczyciele, bez względu na osiągnięty stopień awansu zawodowego i sposób nawiązania stosunku pracy
- Odpowiedzialność dyscyplinarna – zgodnie z pragmatyką nauczycielską – określoną w roz.X ustawy Karta Nauczyciela z dnia 26.01.1981 roku – art.75-84. Tryb postępowania dyscyplinarnego reguluje Rozporządzenie MEN z dn.22.01.1998r. (DzU nr 15 z 1998r. poz.64) – podlegają jej nauczyciele mianowani i dyplomowani bez względu na sposób nawiązania stosunku pracy.

Wiadomość o uchybieniu godności lub obowiązkom nauczyciela może dotrzeć do organu przy którym działa Komisja Dyscyplinarna za pośrednictwem dyrektora szkoły, skargi rodzica, mediów.

STRONY POSTĘPOWANIA DYSCYPLINARNEGO

Rzecznik dyscyplinarny – jest przedstawicielem organ, przy którym działa Komisja Dyscyplinarna. Organ, który powołał Rzecznika dyscyplinarnego (Kurator) jest uprawniony do wydawania mu poleceń i zatwierdzania jego działań na każdym etapie postępowania dyscyplinarnego. Decyzję o wszczęciu postępowania wyjaśniającego zatwierdza Kurator. Do obowiązków należy :wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania wyjaśniającego, prowadzenie postępowania wyjaśniającego, zamknięcie postępowania wyjaśniającego (może ono zakończyć umorzeniem lub wnioskiem o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego, które musi zawierać proponowaną przez rzecznika karę dyscyplinarną).

Komisja dyscyplinarna – orzeka w składach trzyosobowych (w I instancji), decyduje o wszczęciu postępowania dyscyplinarnego (na wniosek rzecznika dyscyplinarnego), prowadzi postępowanie dyscyplinarne (dowodowe-rozprawa),rozpatruje odwołania nauczycieli od decyzji o zawieszeniu ich w pełnieniu obowiązków), orzeka o winie i karze.

**ZADANIA DYREKTORA SZKOŁY W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI
DYSCYPLINARNEJ NAUCZYCIELI MIANOWANYCH I DYPLOMOWANYCH**

Kwalifikacja czynu

Dyrektor szkoły zamierzając doprowadzić do ukarania nauczyciela za określone przewinienie, powinien dokonać analizy przewinienia i zakwalifikować je jako :

- Czyn stanowiący uchybienie przeciwko porządkowi pracy i wymierzyć nauczycielowi karę porządkową zgodnie z art.108 Kodeksu pracy
- Czyn uchybiający godności zawodu nauczyciela lub obowiązkom służbowym nauczyciela. Bardzo ogólne wskazówki określające czyn stanowiący uchybienie obowiązkom nauczyciela znajdujemy w art. 6 KN – są to :
 - obowiązek rzetelnego realizowania zadań związanych z powierzonym stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły : dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą
 - obowiązek wspierania każdego ucznia w jego rozwoju oraz dążenie do pełni własnego rozwoju zawodowego
 - obowiązek kształcenia i wychowania młodzieży w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji RP, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka,
 - obowiązek dbania o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów.

Przepisy KN nie precyzują definicji czynu uchybiającego godności zawodu nauczyciela. W kwalifikacji czynu należy posługiwać się ogólnymi normami etycznymi. Podstawą do zakwalifikowania przewinienia jako uchybienia godności zawodu nauczyciela – niezależnie od miejsca jego popełnienia- będzie stanowić jego treść np.:

- przemoc fizyczna wobec ucznia,
- czyny nierządne, molestowanie seksualne,
- stosowanie nacisku psychicznego, mobbing
- szantaż, korupcja,
- wykonywanie obowiązków pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających
- naruszanie godności ucznia i/lub jego rodzica – ośmieszanie, zastraszanie
- niestosowne zachowanie, które w sposób ewidentny uchybia godności zawodu nauczyciela (wulgarnie słownictwo, agresja, nieprzestrzeganie tajemnicy Rady Pedagogicznej)
- toczące się postępowanie karne w związku z popełnionym wykroczeniem lub przestępstwem

Złożenie zawiadomienia o popełnieniu przez nauczyciela czynu uzasadniającego nałożenie kary dyscyplinarnej

Informację o popełnieniu przez nauczyciela czynu uzasadniającego nałożenie kary dyscyplinarnej dyrektor szkoły przekazuje Kuratorowi Oświaty. Zawiadomienie o popełnieniu takiego czynu powinno zawierać : określenie adresata, wskazanie kto popełnił czyn uzasadniający odpowiedzialność dyscyplinarną, zwięzły opis popełnionego przewinienia, określenie miejsca, czasu, okoliczności zdarzenia.

Dyrektor szkoły może jednocześnie z zawiadomieniem o popełnieniu przez nauczyciela czynu uzasadniającego nałożenie kary dyscyplinarnej może zawiesić nauczyciela w pełnieniu przez niego obowiązków służbowych. (art.83 KN). Może to nastąpić :

- z mocy prawa w razie tymczasowego aresztowania (obligatoryjnie),
- w momencie, kiedy wszczęto przeciwko nauczycielowi postępowanie karne (obligatoryjnie),
- w sytuacji, gdy złożony został wniosek o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego, a ze względu na powagę i wiarygodność postawionych zarzutów zawieszenie nauczyciela jest celowe (fakultatywnie),
- w sprawach nie cierpiących zwłoki przed złożeniem wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego (fakultatywnie)

Decyzja o zawieszeniu nauczyciela w pełnieniu obowiązków powinna być sporządzona na piśmie i zawierać : wskazanie adresata, datę określającą początek stanu zawieszenia, przyczynę zawieszenia w pełnieniu obowiązków, informację o obniżeniu zarobków z podaniem podstawy prawnej, informację o przysługującym trybie odwoławczym od decyzji. Okres zawieszenia nauczyciela nie może trwać dłużej niż 6 miesięcy, chyba że toczy się jeszcze postępowanie wyjaśniające, w związku z którym nastąpiło zawieszenie.

Obowiązki dyrektora w toku postępowania wyjaśniającego

Dyrektor szkoły po otrzymaniu postanowienia rzecznika dyscyplinarnego o wszczęciu postępowania wyjaśniającego przeciwko nauczycielowi zatrudnionemu w szkole, ma obowiązek stworzyć warunki, które umożliwią rzecznikowi prawidłowe przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego. Dyrektor zobowiązany jest :

- Umożliwić rzecznikowi nawiązanie kontaktu z osobami objętymi postępowaniem wyjaśniającym
- Udostępnić dokumenty wskazane przez rzecznika niezbędne w toku postępowania wyjaśniającego

Wykonywanie prawomocnych orzeczeń dyscyplinarnych i zacieranie kar dyscyplinarnych

Prawomocne orzeczenie dyscyplinarne (odwołanie od orzeczenia komisji dyscyplinarnej I instancji wstrzymuje wykonanie orzeczenia) podlega wykonaniu przez dyrektora szkoły. Do obowiązków dyrektora w tym zakresie należy :

- Włączenie do akt osobowych ukaranego nauczyciela odpisu orzeczenia o ukaraniu albo jeżeli nauczyciel został uniewinniony lub postępowanie dyscyplinarne w jego sprawie zostało umorzone, usunięcie z akt osobowych nauczyciela wszelkich dokumentów dotyczących postępowania dyscyplinarnego.
- Zatarcie kary (regulują to przepisy § 49 rozporządzenia MEN z 22 stycznia 1998r. – DzU Nr 15/98 poz.64). Kary dyscyplinarne, z wyjątkiem kary zwolnienia z pracy z zakazem przyjmowania ukaranego do pracy w zawodzie nauczycielskim i kary wydalenia z zawodu nauczyciela, ulegają zatarciu po upływie 3 lat. Dyrektor powinien zniszczyć odpis orzeczenia umieszczony w aktach osobowych nauczyciela oraz zawiadomić ukaranego nauczyciela o zatarciu kary.

Załącznik nr 4

Alina Strzałkowska

Konsultant z Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku

INFORMACJA O REALIZACJI ZAJĘĆ „WYCHOWANIA DO ŻYCIA W RODZINIE”

W związku z licznymi zapytaniami kierowanymi do mnie przez dyrektorów szkół przy okazji wypełniania ankiety w sprawie realizacji zajęć „wychowanie do życia w rodzinie”, zwróciłam się z prośbą do organizatorów dzisiejszego spotkania o umożliwienie przedstawienia w kilku punktach informacji dotyczącej tej problematyki.

1. Wzmocnienie pomocniczości szkoły dla rodziny

Nawiązując do „Stanowiska ws. Kierunku rozwoju polskiej oświaty” w punkcie 5 jego części II, który mówi o wyraźnym, wzmocnieniu pomocniczości szkoły dla rodziny należałoby przybliżyć możliwości prawne w tym zakresie w tym obowiązek szkoły zawarty § 5.1 w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 sierpnia 1999 r (Dz.U. 67 poz. 756, którego nie zmieniła jego nowelizacja z dnia 19 lipca 2002 (Dz. U. Nr 121 z dnia 31 lipca 2002), zorganizowania spotkania rodziców z nauczycielem zajęć „wychowanie do życia w rodzinie” i wychowawcą klasy w każdym roku szkolnym przed rozpoczęciem tych zajęć.

Spotkania z rodzicami, na których prezentuje się program nauczania dla danej klasy, literaturę i pomoce dydaktyczne mają na celu „uzyskanie aprobaty w formie pisemnej deklaracji - o udziale dziecka w zajęciach prowadzonych przez danego nauczyciela”. Rodzice mogą się nie zgodzić na udział dziecka w zajęciach jeżeli program, nauczyciel, bądź pomoce dydaktyczne nie odpowiadają systemowi wartości rodziców. Gwarantuje to Konstytucja RP art.48, ust.1 i art.53 ust.3

2. Edukacja seksualna w szkole

W wypowiedzi Pani Minister Krystyny Łybackiej z dnia 20.11.2002 r na temat „Edukacji seksualnej jako profilaktyki zdrowotnej, społecznej i wychowawczej” znajdujemy: „zgodnie z obowiązującym prawem oświatowym edukacja seksualna stanowi element zajęć edukacyjnych „wychowanie do życia w rodzinie”. Zgodnie z delegacją Ustawy o Planowaniu rodziny w której znajdujemy m.in. że „minister właściwy ds.. oświaty określi sposób nauczania treści dotyczących **wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz o metodach i środkach świadomej prokreacji**”. Resort Edukacji wydając to rozporządzenie z dnia 12 sierpnia 1999 r nowelizując je z dniem 19 lipca 2002 zawarł wspomniane prawa rodziców określając sposób nauczania szkolnego, który nie może być dowolny, lecz ukazujący wartość rodziny i wartość życia w fazie prenatalnej.

W tym miejscu należy podkreślić, że edukacja seksualna ma przede wszystkim miejsce w rodzinie zaś szkoła pełniąc rolę pomocniczą realizuje ją na zajęciach edukacyjnych „wychowanie do życia w rodzinie”. Nie można ukazywać wartości rodziny, lekceważąc spotkania z rodzicami, które w myśl wspomnianego rozporządzenia §5.1 przecież są obligatoryjne, a które można jeszcze dodatkowo wykorzystać na realizację działań profilaktycznych zawartych w podstawie programowej zajęć „wychowanie do życia w rodzinie”, gdyż w ramach tych zajęć zgodnie Rozporządzeniem MENiS z dnia 26 lutego

2002 (Dz.U.51 poz 458) realizowana jest przede wszystkim w ten sposób może być realizowana zasada pomocniczości szkoły względem wychowawczej roli rodziny.

3. Rola zajęć „wychowanie do życia w rodzinie” w działaniach profilaktycznych szkoły

W myśl § 2 obowiązującego aktualnie rozporządzenia MEN z dnia 12 sierpnia 1999 r Dz.U. 67 poz. 756 realizacja treści programowych wychowania do życia w rodzinie powinna stanowić spójną całość z działaniami wychowawczymi i profilaktycznymi szkoły. Dlatego należałoby zapoznać radę pedagogiczną z treściami tych zajęć w celu skorelowania ich z zadaniami profilaktycznymi szkoły i Programem Wychowawczym Szkoły. Inaczej ujmując: Program Wychowawczym Szkoły i Szkolny Program Profilaktyki powinien zawierać informację jakie zadania realizowane są w ramach zajęć wychowania do życia w rodzinie, a jakie na innych zajęciach.

Rolę zajęć „wychowanie do życia w rodzinie” w działaniach profilaktycznych szkoły wyraźnie podkreśla rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem. W § 5. Zadania z zakresu działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem są realizowane w szkołach i placówkach, odpowiednio na: 2) zajęciach edukacyjnych w ramach: a) przedmiotów, których podstawy programowe uwzględniają zagadnienia dotyczące zapobiegania narkomanii, b) ścieżek edukacyjnych: edukacja prozdrowotna, wychowanie do życia w rodzinie.

Kolejny Międzynarodowy Dzień AIDS (1GRUDNIA) zmusza do refleksji -pragnę przypomnieć, że profilaktyka w zakresie zakażeń HIV znajduje się wyłącznie w treściach programowych ścieżki edukacyjnej (w formie odrębnych zajęć w szkole podstawowej i ponadgimnazjalnej) „Wychowanie do życia w rodzinie” lub w ramach modułu „Wychowanie do życia w rodzinie” przedmiotu WOS w gimnazjum. Zajęcia realizowane są przez mającego kwalifikacje z tego zakresu nauczyciela (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji..). Z konieczności posiadania kwalifikacji do nauczania tych zajęć wynika fakt, że wychowanie do życia w rodzinie w żadnym wypadku nie może być realizowane w ramach tzw. „ścieżki międzyprzedmiotowej”, (przez wszystkich nauczycieli). Wyraźnie określa to Rozporządzenie MENiS z dnia 26 lutego 2002 (Dz.U.51 poz 458) w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego, gdzie przy ścieżce edukacyjnej „Wychowanie do życia w rodzinie” znajdujemy „znaczek” „¹”, „²” i wyjaśnienie, że sposób nauczania określają odrębne przepisy

3. Obligatoryjność zajęć

Wyjaśnienia na stronie internetowej www.men.waw.pl, gdzie można znaleźć poniższe informacje „W związku z sygnalizowanymi nadal wątpliwościami i nieporozumieniami dotyczącymi przepisów zawartych w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 15 z dnia 12 lutego 2002 poz. 142 z późn. zm.), Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu uprzejmie wyjaśnia co to są zajęcia obowiązkowe i zajęcia dodatkowe.” Z wyjaśnienia wynika, że jeżeli treści danych zajęć zawarte są w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Rozporządzenie MENiS z dnia 26 lutego 2002) to są one zajęciami obowiązkowymi dla szkoły. Zatem zajęcia wychowania do życia w rodzinie są obligatoryjne dla szkoły (z uwagi na skutki wychowawcze rodzice mają prawo nie wyrazić zgody na udział dziecka w zajęciach). Opracował: Zenon Frączek - naczelnik wydziału w Departamencie Kształcenia Ogólnego, Specjalnego i Profilaktyki Społecznej.

Ponadto w podstawie programowej dotyczącej tej ścieżki edukacyjnej jest wyraźny zapis, że Minister właściwy ds. oświaty wydaje odrębne przepisy o sposobie nauczania tych zajęć. Taki Przepis MENiS wydał Jest nim Rozporządzenie MENiS z dnia 19 lipca 2002 (Dz. U. Nr 121 z dnia 31 lipca 2002), zmieniające rozporządzenie z dnia 12 sierpnia 1999 w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz o metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

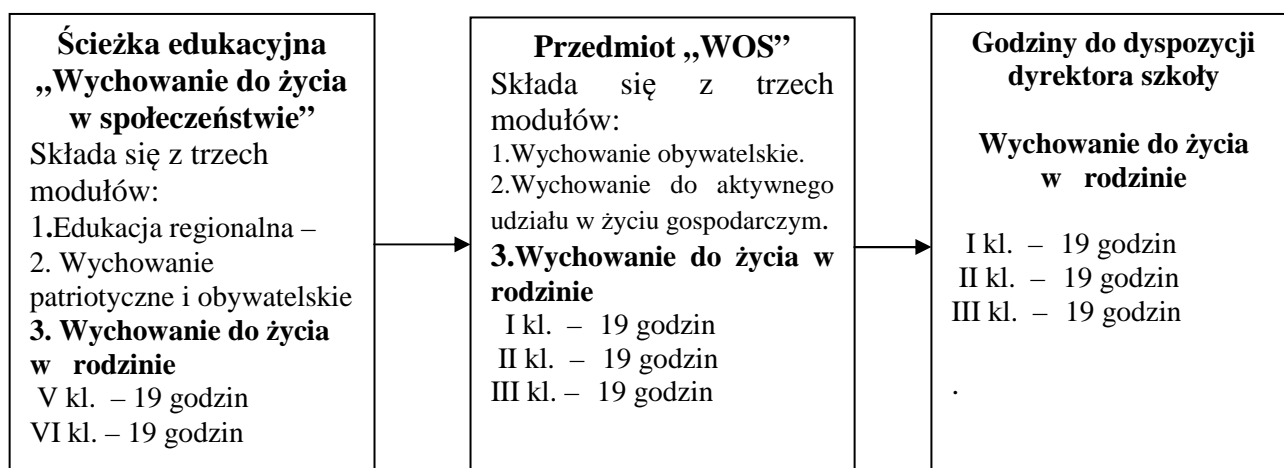
Z uwagi na wspomnianą rangę wychowania do życia w rodzinie należy mieć nadzieję na zrozumienie obligatoryjności tych zajęć nie tylko przez dyrektorów lecz również przez organy prowadzące szkół, że nie może zabraknąć środków na ich realizację w szkole. Wspomniane Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2002 § 2.5 wskazuje na fakt że godziny do dyspozycji dyrektora szkoły uwzględniają zajęcia, o których mowa w § 2.9 (paragraf ten wyraźnie określa, że zajęcia wychowania do życia w rodzinie realizowane są zgodnie z odrębnymi przepisami). Zwrot „realizowane są” w języku prawnym oznacza, że zajęcia te są obligatoryjne dla szkoły zaś nieobligatoryjne dla ucznia.

Wspomniana ścieżka edukacyjna w formie odrębnych zajęć w szkole podstawowej ma swoją kontynuację w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. W każdym roku szkolnym uczeń ma 14 godz. w tym 5 godz. w podziale na dziewczęta i chłopców. Jak wynika z prostych obliczeń nauczyciel prowadzi z każdą klasą po 19 godzin rocznie zgodnie z poniższym schematem.

Szkoła podstawowa

Gimnazjum

szk. ponadgimnazjalne

3. Sukcesy wychowania do życia w rodzinie

Nauczyciele na spotkaniach w Centrum Edukacji Nauczycieli chwalą współpracę z dyrekcją i rodzicami, dlatego w tym miejscu dziękuję Państwu Dyrektorom za wsparcie w tej delikatnej materii.

Pragnę wyrazić oczekiwania nauczycieli WdŻwR oraz rodziców w stosunku do dyrektorów szkół by dalej czynili wszystko co jest w ich mocy by właściwie przygotowywać szkoły na wejście do UE.

Sukces wychowania do życia w rodzinie (czyt. promocji abstynencji seksualnej) jest już zauważalny od czterech lat spada w Polsce liczba cięż i zakażeń HIV wśród nieletnich. Warto zadbać zatem o realizację tych zajęć w szkole. Zapraszam zatem Waszych nauczycieli na kolejną konferencję metodyczną „Edukacja seksualna w szkole” dla nauczycieli „wychowania do życia w rodzinie w ramach Targów Edukacyjnych organizowanych w dniach: 24 marca '04 godz. 11⁰⁰ – Trójmiasto, 25 marca '04 godz. 11⁰⁰ - pozostałe regiony.

Załącznik nr 5

Renata Mistarz
Konsultant z Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku

O realizacji zajęć z edukacji regionalnej

Wprowadzona reformą edukacji ścieżka „*edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*” jest jedną z ważniejszych ścieżek edukacyjnych. Celem jej jest poznawanie własnego regionu, w tym jego dziedzictwa kulturowego, jako części Polski i Europy, pogłębianie więzi ze swoim środowiskiem, regionem, krajem, kształtowanie tożsamości regionalnej w kontekście wartości rodzinnych, narodowych i europejskich, przygotowanie do dojrzałego życia w strukturach regionalnych, narodowych, państwowych i europejskich, rozwijanie szacunku wobec innych wspólnot regionalnych, etnicznych i narodowych. Wprowadzenie tej ścieżki służy integracji wiedzy nauczanej w szkole.

Za wdrożenie i realizację ścieżki „*edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*” odpowiadają **dyrektorzy szkół i nauczyciele wszystkich przedmiotów w szkołach podstawowych, gimnazjach, liceach ogólnokształcących, liceach profilowanych i technikach.**¹

Od strony prawnej organizację i prowadzenie zajęć z edukacji regionalnej regulują następujące rozporządzenia:

1. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002r. w sprawie **podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół** (Dz.U. z 2002r. Nr 51, poz. 458). To w nim znajdujemy bardzo ważne zapisy o odpowiedzialności dyrektora szkoły i nauczycieli przedmiotów za realizację tej ścieżki (w Zał. nr 2 – SP i G, w Zał. Nr 4 – LO, LP, T). Tam także jest zapis o sposobie realizacji ścieżki *w czasie odrębnych, modułowych, kilkugodzinnych zajęć*² oraz umieszczone są **podstawy programowe** ścieżki (w Zał. nr 2 – dla szkół podstawowych i gimnazjów, w Zał. nr 4 – dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników). Podstawy programowe mają jednolitą strukturę: *Cele edukacyjne; Zadania szkoły; Treści nauczania; Osiągnięcia*. Ponadto z Zał. nr 2 (*Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów*) znajdujemy **definicję ścieżki edukacyjnej**³.

¹ Zał. nr 2 (*Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów*), oraz w Zał. Nr 4 (*Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników*) znajdujemy identyczny zapis:

„*Dyrektor szkoły zapewnia uwzględnienie problematyki ścieżek edukacyjnych w szkolnym zestawie programów nauczania. Realizację ścieżek edukacyjnych zapewniają **nauczyciele** wszystkich przedmiotów, którzy do własnego programu włączają odpowiednio treści danej ścieżki.*

²

Częściowej realizacji tych treści można dokonać w czasie odrębnych, modułowych, kilkugodzinnych zajęć. Dotyczy to zwłaszcza ścieżki edukacyjnej „Wychowanie do życia w społeczeństwie”.

³ „*należy przez to rozumieć zestaw treści i umiejętności o istotnym znaczeniu poznawczym i wychowawczym, których realizacja może odbywać się w ramach nauczania przedmiotów lub w postaci odrębnych zajęć,*”

2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie **ramowych planów nauczania w szkołach publicznych** (Dz.U. 2002/15/142), które w § 2. ust. 5 pkt. 3. ustala, że godziny do dyspozycji dyrektora szkoły mogą być przeznaczone na „realizację ścieżek edukacyjnych, obejmujących zestaw treści i umiejętności o istotnym znaczeniu wychowawczym, których realizacja może odbywać się w ramach nauczania przedmiotów lub bloków przedmiotowych lub w postaci odrębnych zajęć”.
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 24 kwietnia 2002 r. w sprawie **warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego programów nauczania, programów wychowania przedszkolnego i podręczników oraz zalecania środków dydaktycznych** (Dz.U. 2002/69/635) w § 8. ust. 6 reguluje problem programu nauczania do ścieżki „*edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*”, który oczywiście powinien zostać wpisany do *szkolnego zestawu programów nauczania*. Zgodnie z przepisem - nauczyciel może program ścieżki opracować samodzielnie lub z wykorzystaniem programów wpisanych do wykazu ministra. Do szkolnego zestawu programów może on zostać wprowadzony po uzyskaniu pozytywnej opinii nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego, posiadającego wykształcenie wyższe z dziedziny wiedzy zgodnej z zakresem treści nauczania, które program obejmuje.
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 r. w sprawie **warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki** (Dz. U. 2002/56/506) pozwala realizować ścieżkę edukacji regionalnej jako „*nowatorskie rozwiązania programowe, organizacyjne lub metodyczne*” oraz określa warunki, jakie należy stworzyć do takiej realizacji (§ 2, 3, 4)

Specyfiką regionu jest dwujęzyczność na Kaszubach. Język kaszubski, zwany niekiedy „małym językiem”, został wprowadzony do szkół w 1991 r. i zaczyna się upowszechniać. To także forma edukacji regionalnej, tyle, że głębsza, sięgająca do warstwy etnicznej regionu. W zakresie nauczania języka kaszubskiego obowiązują rozporządzenia przytoczone powyżej, a także rozporządzenia kolejne, z których pierwsze jest szczególnie ważne:

5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 3 grudnia 2002 r. w sprawie **warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych** (Dz. U. 2002/220/1853). Określa ono w § 5, że na zorganizowanie klasy (oddziału) potrzeba 7 zgłoszeń rodziców uczniów szkoły podstawowej lub gimnazjum oraz 14 zgłoszeń uczniów/rodziców uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Nakłada ten obowiązek na dyrektora szkoły, a w przypadku braku możliwości (zbyt mała liczba zgłoszonych uczniów lub z brak nauczyciela) – na organ prowadzący szkołę publiczną, któremu dyrektor szkoły przekazuje listę uczniów zgłoszonych na naukę języka mniejszości narodowej lub grupy etnicznej (§ 6 i 7).
6. Nauczanie języka kaszubskiego jako dodatkowego przedmiotu winno być prowadzone w wymiarze 3 godzin tygodniowo⁴.
7. Państwo przekazuje subwencję na nauczanie języków mniejszości narodowych i grup etnicznych. Kwota jest naliczana mnożnikiem 0,2 (tzw. waga P₁₅ – dla uczniów klas/szkoł

⁴ Rozporządzenie MENiS z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie *ramowych planów nauczania w szkołach publicznych* (Dz. U. 2002/15/142) § 4 ust. 1 pkt. 3 a – dotyczy nauczania języka jako dodatkowego przedmiotu

dla mniejszości narodowych i grup etnicznych) do podstawy naliczenia na każdego ucznia, a w przypadku małych szkół do 42 uczniów – mnożnikiem 0,5 (tzw. waga P_{16} – dla uczniów klas/szkół dla mniejszości narodowych i grup etnicznych w których podstawowym językiem nauczania jest język mniejszości narodowej lub grupy etnicznej, a liczba uczniów w szkole nie przekracza 42).⁵

8. Podstawa programowa języka kaszubskiego zawarta jest w załącznikach do cytowanego już rozporządzenia MENiS z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie *podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych*.⁶
9. Problem kwalifikacji nauczycieli do nauczania języków mniejszości narodowych i grup etnicznych rozstrzyga § 13 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002r. w sprawie **szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli** (Dz. U. z 2002r. Nr 155, poz. 1288), mówiący o wykazywaniu się znajomością języka, w którym nauczyciel naucza lub prowadzi zajęcia. Należy tu podkreślić stworzoną przez państwo prawnie dodatkową możliwość orzekania o znajomości języka u starających się nauczycieli języków mniejszości narodowych i grup etnicznych. Poza standardowo stosowanym trybem - „znajomość języka potwierdza się odpowiednim dyplomem (świadectwem)” – zapisano możliwość „lub stwierdza ją organ zatrudniający w porozumieniu z właściwym stowarzyszeniem (związkiem) mniejszościowym lub etnicznym”. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie powołało w tym celu Zespół Orzekający o znajomości języka kaszubskiego. Kieruje nim prof. Edward Breza (sekretarz – Renata Mistarz). Po przedstawieniu przez wnioskodawcę stosownych dokumentów i zdaniu egzaminu przed komisją orzekającą można uzyskać potrzebne przy podejmowaniu nauczania zaświadczenia. Osoby zainteresowane mogą zgłaszać się do Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 80-837 Gdańsk, ul. Straganiarska 20/23, (tel. 301 27 31) lub do kierujących pracą zespołu.

Wchodzimy w struktury Unii Europejskiej, co pociąga za sobą konieczność przyjmowania ogólnoeuropejskich norm prawnych. W dziedzinie ochrony mniejszości narodowych i grup etnicznych oraz ich języków obowiązują nas będą dwie ważne konwencje Rady Europy:

- 10. Konwencja Ramowa o Ochronie Mniejszości Narodowych** –już obowiązuje w Polsce od 1 kwietnia 2001 roku. Co więcej, rząd polski złożył Sekretarzowi Rady Europy pierwszy okresowy raport z jej realizacji (treść raportu z 2002 r. dostępna jest na stronie www.MSWiA)

5 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 20 grudnia 2002 r. w sprawie *zasad podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2003* (Dz. U. 2002/234/1966), Załącznik do rozporządzenia - Algorytm podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego na rok 2003

6 Podstawę programową języka kaszubskiego zawierają:

<i>Załącznik Nr 2</i>	Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów,
<i>Załącznik Nr 4</i>	Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników,
<i>Załącznik Nr 5</i>	Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla zasadniczych szkół zawodowych,
<i>Załącznik Nr 6</i>	Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych.

11. Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych – to dokument chroniący nie użytkowników języków mniejszościowych a same języki. Został on przyjęty przez rząd polski 12 maja 2003 r. i obecnie przechodzi przez procedury parlamentarne. Przyjęto dla języka kaszubskiego nadanie statusu „języka regionalnego”. Nakładać to będzie na państwo, jego organy państwowe i samorządowe a także odpowiedzialnych urzędników (w tym - dyrektorów szkół i nauczycieli) obowiązek dbałości o język kaszubski a także stosowny, regulowany prawem, tryb postępowania.

Jak widać z powyższego przeglądu – edukacja regionalna umacnia się wspierana przede wszystkim prawnie. Instytucjonalnie wspiera edukację regionalną - poza Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim i innymi stowarzyszeniami regionalnymi – także Sekcja Oświaty Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność” (przypomnijmy nie tracący aktualności *Apel w sprawie edukacji regionalnej w ścieżce awansu zawodowego* z dnia 31.03.2003, dostępny w internecie). Wspiera ją także Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku, głównie poprzez swego konsultanta edukacji regionalnej, którym jest pisząca te słowa. Przygotowana na ten rok oferta szkoleń i informacja o dyżurach dostępna jest pod adresem internetowym www.cen.gda.pl. Tam także pojawi się niebawem adres internetowy portalu edukacyjnego poświęconego edukacji regionalnej na Pomorzu.

Renata Mistarz

Konsultant edukacji regionalnej Centrum Edukacji Nauczycieli

Tel. 340 41 45 Email: misre@poczta.onet.pl

Dyżury: Pn. 9.00 – 12.00, Cz. 13.30 – 16.30